

De ontdekking van de Sneeuwbalwespvlinder (*Synanthedon andrenaeformis*) in Limburg (Lepidoptera: Sesiidae)

Marcel Prick, Van Weerden Poelmanstraat 173, 6417 EM Heerlen, e-mail: mprick@xs4all.nl

Sinds 2017 zijn in Nederland zes nieuwe wespvlindersoorten ontdekt, vaak met behulp van feromonen. Een daarvan is de Sneeuwbalwespvlinder (*Synanthedon andrenaeformis*) die in 2020 voor het eerst in Vaals werd aangetroffen. Daarna is de soort ook op andere plekken ontdekt, die allemaal in het oostelijke deel van Zuid-Limburg liggen.

WESPVLINDERS (SESIIDAE)

Hoewel wespvlinders in Europa overdag vliegen (WHITEBREAD *et al.*, 2000) behoren ze niet tot de dagvlinders. Alle soorten hebben gemeen dat hun rups in een levende waardplant leeft. De rupsen maken daarin gangen en voeden zich met plantensap. Afhankelijk van de soort leven de rupsen in boomstammen, boomstronken, takken of twijgen. Er zijn echter ook soorten die in wortels, wortelstokken en het onderste deel van stengels van kruidachtige planten leven (GARREVOET & HIRSCHI, 2021). Uit de gangen die ze knagen verwijderden ze het fijn geknaagde materiaal dat frass wordt genoemd. Daardoor verraden ze vaak hun aanwezigheid. De rupsen van sommige soorten maken een soort gal in een twijg en kunnen aan de hand daarvan opgespoord worden. Ook kan naar de uitsluitingen van de

vlinders worden gezocht. Om de aanwezigheid van wespvlinders in waardplanten te kunnen ontdekken, is veel geduld en een grondige kennis van de leefwijze van elke soort nodig.

De imago's hebben grotendeels doorzichtige vleugels en op hun lichaam bevinden zich witte, gele, oranje of rode dwarsbanden. De combinatie van deze kenmerken zorgt ervoor dat ze vaak met vliesvleugeligen (Hymenoptera) worden verward. De meeste soorten die bij ons voorkomen, hebben een functionele roltong en zijn bloembezoekers. De vlinders worden echter niet vaak opgemerkt. Het gebruik van soortspecifieke kunstmatig gesynthetiseerde feromonen heeft daarin verandering gebracht. Op deze manier kunnen (soms grote aantallen) mannetjes worden gelokt. De kans daarop is verreweg het grootst bij zonnig weer, want dan vertonen wespvlinders de grootste activiteit. Sommige soorten vliegen in de ochtenduren, andere 's middags en weer andere juist in de late namiddag of vroege avond.

In Nederland zijn tot nu toe 19 wespvlindersoorten gevonden, waarvan zes in de laatste zes jaren. Deze zes soorten, die ook of uitsluitend in Limburg zijn waargenomen, waren: in 2017 Spulders wespvlinder (*Synanthedon spuleri*) (GOOSSENS & GARREVOET, 2019), in 2018 Zwartkophoornaarvlinder (*Eusphacia melanocephala*) (GARREVOET & GOOSSENS, 2021), in 2019 Grote berkenwespvlinder (*Synanthedon scoliaeformis*) (HIRSCHI, 2021), in 2020

Figuur 4

Wollige sneeuwbal (*Viburnum lantana*) (foto: Olaf Op den Kamp).

► FIGUUR 1
Mannetje van de
Sneeuwbalwespvlinder
(*Synanthedon andrenae-
formis*), ex larva.
Lessive, Namen, België,
9 april 2007 (foto: Theo
Garrevoet).

▼ FIGUUR 2
Onderkant van het
mannetje van de
Sneeuwbalwespvlinder
(*Synanthedon andre-
naeformis*), met karak-
teristieke, pijlvormige
pluim. Belvaux, Namen,
België, 16 juni 1996
(foto: Theo Garrevoet).

Sneeuwbalwespvlinder (RADTKE *et al.*, 2020) en Oranjetip-eikenwespvlinder (*Synanthedon conopiformis*) (POST *et al.*, 2023) en in 2021 Geelbuikwespvlinder (*Synanthedon flaviventris*) (HIRSCHI, 2022). Van al deze soorten, behalve van de Zwartkophoornaarvlinder, zijn feromonen beschikbaar. Deze soort is ontdekt door naar rupsen en uitsluitgaten in zijn waardplant Ratelpopulier (*Populus tremula*) te zoeken.

HERKENNING

Van de geelgeringde en tot het geslacht *Synanthedon* behorende soorten is de Sneeuwbalwespvlinder [figuur 1] relatief gemakkelijk te herkennen. De vlinder heeft een vleugelspanwijdte die varieert van 16 tot 26 mm. Het mannetje is in het veld zeer goed herkenbaar aan de pijlvormige pluim die zich aan het uiteinde van het achterlijf bevindt [figuur 2&3]. Deze pluim is grotendeels zwart, maar het uiteinde is opvallend geel van kleur. Geen enkele andere wespvlinder heeft zo'n pijlvormige pluim met een dergelijk kleurpatroon. Op de bovenkant van het zwarte achterlijf bevinden

zich twee gele dwarsbanden: een smalle direct achter het borststuk en een bredere op het midden van het achterlijf [figuur 1]. Een ander opvallend kenmerk bevindt zich aan de onderkant van het achterlijf. Daarvan is een groot deel zuiver wit van kleur [figuur 2]. Het vrouwtje heeft aan het achterlijf ook een zwarte pluim met een geel uiteinde, maar haar pluim is niet pijlvormig. In plaats van de uitgebreide witte kleur aan de onderkant van het achterlijf bevindt zich daar een lichtgele band.

WAARNEMINGEN IN NEDERLAND

Vanaf 13 mei 2020 probeerde Frans Post (persoonlijke mededeling) bij Vaals de Sneeuwbalwespvlinder met behulp van tien vallen met het soortspecifieke feromoon te vangen. Bij controle van de vallen op 20 mei zag hij een 'zwart stokje met een geel vlammetje' aan het uiteinde van het achterlijf bij een val wegvliegen. Dit 'gele vlammetje' is karakteristiek voor deze wespvlinder. Op 22 mei 2020 ving Armin Radtke (persoonlijke mededeling) als eerste in Nederland in de tuin van een kennis in Vaals, ook met behulp van het soortspecifieke feromoon, een mannetje van de Sneeuwbalwespvlinder (RADTKE *et al.*, 2020). Vanaf 26 mei lukte het Frans Post er vele te vangen. Van 1 juni tot en met 12 juli van dat jaar zijn door de auteur en andere waarnemers op diverse plekken in Vaals en omgeving (Holset, Lemiers en Raren) en in Eys tientallen mannetjes naar een feromoonval gelokt. Op 23 november van hetzelfde jaar vond Werner Hirschi in de omgeving van Hoog-Vaals op Wollige sneeuwbal (*Viburnum lantana*) [figuur 4] negen mijnen en/of uitsluitgaten [figuur 5]. In 2021 konden tussen 9 juni en 12 juli opnieuw in Vaals en omgeving tientallen vlinders worden gespot door de auteur en andere waarnemers. De auteur ontdekte de soort eveneens in het Imstenraderbos in Heerlen en in zijn tuin in de wijk Douve Weien te Heerlen. In 2022 werden van 6 tot en met 21 juni slechts zes vlinders gezien, opnieuw in Vaals en omgeving en door de auteur in Heerlen. Verreweg de meeste vlinders werden met behulp van het soortspecifieke feromoon gevangen, maar acht exemplaren kwamen op het feromoon voor de Eikenwespvlinder (*Synanthedon vespiformis*) af, zeven op dat voor Spulders wespvlinder en één op dat voor de Bananenmot (*Opogena sacchari*).

BIOLOGIE

De rups van de Sneeuwbalwespvlinder maakt een ontwikkeling door in de waardplant Wollige sneeuwbal of (veel minder frequent) in Gelderse roos (*Viburnum opulus*). Aanvankelijk leeft de rups in een mijn onder de schors van de waardplant. Later maakt ze een gang in het mergkanaal van een twijg of tak en voedt zich daar met het sap. Het mineren in het eerste jaar veroorzaakt heel vaak het ontstaan van een lichte zwelling in de

tak of twijg. De rups zit steeds boven deze zwelling (en later het uitsluipgat), met de kop naar beneden. Om te overwinteren maakt ze een los witgeel spinsel aan het eind van de gang. In de volgende lente wordt de gang vergroot en voordat ze voor de tweede keer gaat overwinteren, nu in een coconachtig spinsel, prepareert ze een toekomstig uitsluipgat. Ze snijdt een rond kapje uit de schors dat groter is dan het uitsluipgat. Met dit kapje bedekt ze het uitsluipgat dat wordt dichtgesponnen met frass [figuur 5]. Door uitdroging tijdens de winter valt het kapje er vaak af en dan wordt het uitsluipgat duidelijk zichtbaar [figuur 6]. Na de tweede overwintering vindt de verpopping in mei plaats aan het einde van de gang in een losse cocon. Na ongeveer twee weken werkt de pop zich voor de helft naar buiten [figuur 7] voordat de vlinder uitkomt (BARTSCH *et al.*, 1997; WHITEBREAD *et al.*, 2000; DE PRINS *et al.*, 2019).

De Sneeuwbalwesvlinder heeft, gebaseerd op de waarnemingen van Frans Post en waarnemingen die vermeld staan op de websites Waarneming.nl en Waarnemingen.be, geraadpleegd op 25 januari 2023, in Nederland een vliegperiode van 20 mei tot en met 12 juli en in België van 22 mei tot en met 10 juli. De mannetjes kunnen het best tussen 10.00 en 12.00 uur worden gelokt, soms ook wat later in de middag. De vlinders zijn in het buitenland foeragerend op onder andere Akkerdistel (*Cirsium arvense*), Kruidvlier (*Sambucus ebulus*), liguster (*Ligustrum spec.*) en linde (*Tilia spec.*) aangetroffen (BARTSCH *et al.*, 1997; WHITEBREAD *et al.*, 2000).

LEEFGEBIED

Waarschijnlijk is de Sneeuwbalwesvlinder niet aan een bepaald biotoop gebonden. Belangrijkste voorwaarde waaraan voldaan moet zijn, is dat de voornaamste waardplant, Wollige sneeuwbal, in het leefgebied aanwezig is. In het door DAHL & RADTKE (2013) onderzochte gebied in het Niederbergisches Land in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen bleek de soort op veel plaatsen voor te komen waar de waardplant, vaak op schaduwrijke plekken, groeit. In Nederland behoort Zuid-Limburg misschien tot het natuurlijke areaal van Wollige sneeuwbal. Inmiddels is deze struik op kalkrijke grond in de duinen ingeburgerd (WEEDA *et al.*, 1988), maar tegenwoordig wordt hij ook veel aangetroffen als gevolg van verwildering vanuit tuinen en plantsoenen (NDDE, 2023 en WAARNEMING.NL, geraadpleegd op 25 januari 2023). Zowel in Vaals als in Heerlen is Wollige sneeuwbal in tuinen en aanplantingen in de omgeving van de vindplaatsen van de Sneeuwbalwesvlinder gevonden.

VERSPREIDING

De Sneeuwbalwesvlinder komt in een groot gedeelte van Europa en ook in Azië voor (BARTSCH *et al.*,

▲ FIGUUR 3
Mannetje van de Sneeuwbalwesvlinder (*Synanthedon andrenaeformis*) in feromoonval. Heerlen, Douve Weien, 25 juni 2021 (foto: Marcel Prick).

◀ FIGUUR 5
Toekomstig uitsluipgat van de Sneeuwbalwesvlinder (*Synanthedon andrenaeformis*) dat door de rups met een rond kapje is afgedekt. Lessive, Namen, België, 9 april 2007 (foto: Theo Garrevoet).

1997). In Europa is de soort nog niet vastgesteld in Denemarken, Estland, Finland, Ierland, Letland, Litouwen, Noorwegen, Portugal en de eilanden in de Middellandse Zee (KARSHOLT & VAN NIEUKERKEN, 2013). In België zijn van 1980 tot 2004 waarnemingen bekend uit de provincies Henegouwen, Luxemburg en Namen en na 2004 uit Luik, Luxemburg en Namen. In de provincie Luik bevindt de dichtstbijzijnde vindplaats zich bij Hombourg, in vogelvlucht op ongeveer acht kilometer van Vaals (bron: Waarnemingen.be, geraadpleegd op 25 januari 2023). In de Duitse deelstaat Baden-Württemberg werd de soort voor het eerst in 1983 waargenomen en ze blijkt daar nu wijdverbreid voor te komen (BARTSCH *et al.*, 1997). In de deelstaten Noordrijn-Westfalen en Rijnland-Palts zijn er nauwelijks meldingen tot 2000, maar sinds 2011 zijn zowel vraatsporen als vlinders op veel plaatsen vastgesteld (DAHL & RADTKE, 2013; INSECTIS ONLINE, 2023). In 2013, 2014 en 2020 is de soort ook waargenomen in Aken en in 2021 in Herzogenrath (INSECTIS ONLINE, 2023). Beide locaties zijn niet ver verwijderd van de Limburgse vindplaatsen bij Vaals. In Nederland zijn waarnemingen van de Sneeuwbalwesvlinder tot nu toe tot het oosten van Zuid-Limburg beperkt gebleven, hoewel ook elders in de provincie en daarbuiten met feromonen geprobeerd

► FIGUUR 6

Toekomstig uitsluitgat van de Sneeuwbalwespvlinder (*Synanthedon andrenaeformis*) zonder het ronde kapje.

Lessive, Namen, België, 9 april 2007 (foto: Theo Garrevoet).

► FIGUUR 7

Uitsluitgat met daarin de lege pophuid (exuvia) van de Sneeuwbalwespvlinder (*Synanthedon andrenaeformis*). Lessive, Namen, België, 21 maart 2009 (foto: Theo Garrevoet).

is de soort op te sporen. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of de Sneeuwbalwespvlinder toch ook noordelijker in ons land voorkomt.

DANKWOORD

Dank gaat uit naar Theo Garrevoet en Frans Post voor het kritisch nalezen van de concepttekst en hun waardevolle suggesties, naar Theo Garrevoet voor het beschikbaar stellen van foto's voor dit artikel en naar Armin Radtke, omdat hij het eerste in Nederland gevangen exemplaar van de Sneeuwbalwespvlinder aan de auteur heeft afgestaan voor de collectie van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

Summary

DISCOVERY OF THE ORANGE-TAILED CLEARWING (*SYNANTHEDON ANDRENAEFORMIS*) IN THE PROVINCE OF LIMBURG, THE NETHERLANDS (LEPIDOPTERA: SESIIDAE)

By the end of May 2020, males of the Orange-tailed clearwing were attracted using specific pheromone lures in the town of Vaals, province of Limburg. Later that year and in 2021 and 2022, dozens of these moths were discovered at other locations, all in the south-eastern part of the province. At one location in Vaals, nine exit holes of the species were found on stems of the host plant, Wayfaring tree (*Viburnum lantana*). So far, searches for the species in other parts of (southern) Limburg and elsewhere in the Netherlands have not been successful.

Literatuur

- BARTSCH, D., E. BETTAG, R. BLÄSIUS, E. BLUM, A. KALLIES, K. ŠPATENKA & F. WEBER, 1997. Sesiidae (Glasflügler). In: Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Günter Ebert Staatliches Museum für Naturkunde, Stuttgart. Pp. 61-200.
- DAHL, A. & A. RADTKE, 2013. Neue Nachweise vom Schneeball-Glasflügler - *Synanthedon andrenaeformis* (Laspeyres, 1801) im Niederbergischen Land (Lepidoptera: Sesiidae). *Melanargia* 25(4): 161-165.
- DE PRINS, W., C. STEEMAN & T. GARREVOET, 2019. Catalogue of the Lepidoptera of Belgium. Beschikbaar op: <https://projects.biodiversity.be/lepidoptera/species/6275/>. Geraadpleegd 24 januari 2023.
- GARREVOET, T. & R. GOOSSENS, 2021. *Euspehecia melanocephala*, een nieuwe wespvlinder voor Nederland (Lepidoptera: Sesiidae). *Entomologische Berichten* 81(4): 149-152.
- GARREVOET, T. & W. HIRSCHI, 2021. De evolutie van de studie van de wespvlinders in België en Nederland. *Nature Today*, 6 december 2021. Beschikbaar op: <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=28136>. Geraadpleegd op 24 januari 2023.
- GOOSSENS, R. & T. GARREVOET, 2019. *Synanthedon spuleri*, een nieuwe wespvlindersoort voor Nederland (Lepidoptera: Sesiidae). *Entomologische Berichten* 79(6): 230-233.
- HIRSCHI, W., 2021. De grote berkenwespvlinder *Synanthedon scoliaeformis*, een nieuwe soort voor Nederland (Lepidoptera: Sesiidae). *Entomologische Berichten* 81(1): 2-5.
- HIRSCHI, W., 2022. De geelbuikwespvlinder *Synanthedon flaviventris*, een nieuwe soort voor de Nederlandse fauna (Lepidoptera: Sesiidae). *Entomologische Berichten* 82(5): 182-185.
- INSECTIS ONLINE, 2023. Datenbank Schmetterlinge. AG Rheinisch-Westfälischer Lepidopterologen e.V. Geraadpleegd 24 januari 2023. <http://nrw.schmetterlinge-bw.de/MapServerClient/Map.aspx>.
- KARSHOLT, O. & E.J. VAN NIEUKERKEN, 2013. Lepidoptera, moths. *Fauna Europaea* version juni 2017. Geraadpleegd 24 januari 2023. www.fauna-eur.org.
- NDFF, 2023. Verspreidingsatlas planten. Geraadpleegd op 25 januari 2023. <http://verspreidingsatlas.nl/2109>.
- POST, F., W. HIRSCHI, W. GERAEDTS & P. VOSSEN, 2023. De oranjetip-eikenwespvlinder *Synanthedon conopiformis* nieuw voor Nederland (Lepidoptera: Sesiidae). *Entomologische Berichten* 83(1): 8-13.
- RADTKE, A., A. DAHL & K. VELING, 2020. Seks-lokstof zorgt voor nieuwe wespvlinder in Nederland. *Nature Today*, 4 juni 2020. Geraadpleegd 24 januari 2023. www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=26255#:-:text=4-JUN-2020%20-%20Op,over%20de%20grens%20met%20Duitsland. Geraadpleegd op 24 januari 2023.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1988. Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 3. IVN/VARA/Vewin, 's-Gravenland.
- WHITEBREAD, S., D. BARTSCH, H. BLOCHLINGER, R. BRYNER, R. GUENIN, W. HIRSCHI, M. PETERSEN, F. PÜHRINGER, J. SCHMID & P. SONDEREGGER, 2000. Sesiidae – Glasflügler. In: *Schmetterlinge und ihre Lebensräume. Pro Natura – Schweizerischer Bund für Naturschutz*, Egg. Pp. 117-252.